CZU:811.135.1’373:070(478)(091)
https://doi.org/10.52505/filomod.2022.16.11

VARIAŢIA LEXICALĂ DIN PERSPECTIVA DIMENSIUNILOR DIACRONICĂ ŞI DIATOPICĂ ÎN LIMBAJUL PRESEI PERIODICE DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

Liliana BOTNARI

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9909-2982
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Lexical Variation from the Perspective of Diachronic and Diatopic Dimensions in the Language of the Periodical Press from the Moldavian SSR

Abstract. *In this article, we research the state of the language from Bessarabia of the post-annexation period, analyzing the lexical variation of some texts from the Soviet daily papers „Moldova Socialistă” and „Tineretul Moldovei”, in order to identify the diachronic and diatopic variation features. We identify a specific language, polarized, most of the time, around some ideological axes, a vocabulary characterized by clichéd lexical units and structures, by certain stylistic marks, which are variable according to extralinguistic factors, by archaisms and obsolete forms of some words, as well as borrowings from Russian. All these terms disappeared along with the realities they represented or were substituted with the corresponding Romanian equivalents.*

Keywords**:** *lexical variation, diachronic dimension, diatopic dimension, diachronic and diatopic features, „the Moldavian language”.*

Rezumat. *Prin analiza variaţiei lexicale a unor texte din cotidienele sovietice „Moldova socialistă” şi „Tineretul Moldovei”, ne propunem să cercetăm starea limbii pe teritoriul basarabean în perioada post-anexării, să identificăm indicii de variaţie diacronici şi diatopici care edifică un limbaj polarizat, de cele mai multe ori, în jurul unor axe ideologice, caracterizate printr-un vocabular special, prin unităţi şi structuri lexicale clişeizate, prin anumite mărci stilistice variabile în funcţie de factorii extralingvistici, prin arhaisme şi forme învechite ale unor cuvinte, precum şi împrumuturi din rusă, termeni care au dispărut odată cu realităţile pe care le denumeau sau au fost substituite cu echivalentele corespunzătoare româneşti.*

Cuvinte-cheie**:** *variaţie lexicală, dimensiune diacronică, dimensiune diatopică, indici diacronici şi diatopici, „limbă moldovenească”.*

Cercetând laborios repercusiunile „bilingvismului armonios”, Silviu Berejan (2007, p. 100) consemnează degradarea atât calitativă, cât şi funcţională a limbii române de pe teritoriul basarabean, precum şi a nivelului de cunoaştere a acesteia. Lingvistul basarabean consideră că acest fapt a fost cauzat de presiunea sistemului unei limbi dominante, în cazul de faţă, al limbii ruse, asupra limbii dominate – limba română, care devine „limbă a ocupanţilor fascişti”. Această presiune se exercită din două direcţii:

1) din exterior – prin „constrângerea” băştinaşilor de a deveni bilingvi, drept rezultat al promovării agresive a limbii ruse, al infiltrării acesteia în instituţiile de cultură şi de stat;

2) din interior – „datorită amestecului, în conştiinţa vorbitorilor, a două sisteme glotice diferite: cel al limbii materne şi cel al limbii ruse” (*ibidem*).

În contextul celor menţionate mai sus, considerăm că cele două direcţii de exercitare a presiunii asupra unui popor dominat se află în relaţii de complementaritate: prima direcţie generând-o pe a doua, căci bilingvismul dă naştere interferenţelor.

Trebuie să recunoaştem că nivelul lexico-semantic al limbii este cel mai mobil compartiment, cel mai vulnerabil în ceea ce priveşte influenţa factorilor externi asupra sa, cel mai receptiv şi deschis spre variaţie. Limbajul presei şi al mass-mediei în genere este, de cele mai multe ori, polarizat în jurul unor axe ideologice, caracterizate printr-un vocabular special, prin unităţi şi structuri lexicale clişeizate, prin anumite mărci stilistice variabile în funcţie de factorii extralingvistici, cum ar fi conjunctura sociopolitică, culturală sau economică.

Prin urmare, pentru a cerceta starea limbii pe teritoriul basarabean în perioada sovietică, am cercetat texte (titluri, subtitluri sau articole) din diverse numere ale periodicului „Moldova socialistă”, începând cu anul 1946, ziar care, iniţial, se numea „Plugarul Roşu”, fiind editat la Tiraspol, iar din 1940 şi 1944 – la Chişinău, devenind nucleul presei sovietice şi instrumentul de bază al Partidului comunist al RSSM, recompensat, ceva mai târziu, cu ordinul sovietic, pentru sârguinţa şi fidelitatea sa ideologiei comuniste şi staliniste; alte texte, din ziarele „Tineretul Moldovei” şi „Scânteia leninistă”.

Din start trebuie să menţionăm că, în scopul schimbării statutului limbii române şi a marginalizării acesteia, presa naţională din RSSM a început să fie editată în limba „moldovenească”, cu alfabet chirilic, devenind o transpunere a limbii vorbite în scris şi a idealurilor sovietice într-o nouă organizare socială a comunităţii.

Propaganda socialistă era evidentă, or, majoritatea discursurilor şi articolelor politizate promovau aceleaşi valori ideale: importanţa muncii şi a hărniciei, menţinerea păcii, sporirea populaţiei prin prezentarea drept model a „mamei-eroine” şi a fericirii depline din familiile de „colhoznici exemplari”, realizarea planului cincinal şi depăşirea acestuia pentru asigurarea bunăstării

colective. E firesc că toate aceste condiţii socioculturale au contribuit la variaţia lexicală a limbii din presa comunistă, perspectivele istorică, geografică şi sociolingvistică reflectându-se din plin în vocabularul limbii române de atunci, chiar dacă aceasta avea denumirea de „limbă moldovenească”.

Varietatea lexicală a presei de partid a anilor 1946-1989, reprezentată în cercetarea noastră prin cotidienele „Moldova socialistă” şi „Tineretul Moldovei”, cuprinde termeni care corespund unor concepte social-politice ale vremii, un lexic specific perioadei sovietice.

Din presa anului 1946 analizată, am selectat şi am notat exemple de cuvinte arhaice sau învechite, precum şi lexeme împrumutate din limba rusă, cu păstrarea categoriei lexico-gramaticale din rusă sau oarecum adaptate morfologic, unele dintre ele denaturând şi astăzi forma vorbită a limbii pe teritoriul basarabean. Am urmărit, mai ales, proveniența termenilor selectaţi, evoluţia acestora de atunci până în prezent şi statutul actual în limba română, aceştia fiind nişte **indici diacronici** sau **diatopici**. De asemenea, am exemplificat particularităţile atestate prin unele contexte/titluri selectate din cotidienele menţionate anterior, în care a fost semnalată prezenţa termenului în discuţie:

– ***peatiletcă*** – s. f. („пятилетка”) cuvântul dat se referă la planul de cinci ani elaborat de către I. V. Stalin în perioada comunistă care, de cele mai multe ori, „trebuia să fie îndeplinit” în 4 ani. Este un cuvânt împrumutat din rusă, provenit din aceeaşi formă flexionară a etimonului, adaptat morfologic, astfel conservându-şi categoria lexico-gramaticală; este un termen învechit, care nu s-a păstrat în uz decât în lucrările de specialitate. Iată câteva exemple extrase din titlurile cotidienelor „Moldova socialistă” şi „Tineretul Moldovei”: *Să împlinim şi să supraîmplinim planul anului întâi al* ***peatiletcei*** *noi*; *Planul* ***peatiletnicii*** *noi al Republicii Moldoveneşti*; *Lupta pentru economică îi lupta pentru* ***peatiletcă***;

– ***combainer*** – s. m. („combiner”) termen atestat în dicţionarele basarabene vechi, astăzi fiind înregistrat ca variantă a substantivului „combiner”, o formă învechită sau regionalism care desemna persoana care munceşte calificat sau care manevrează o combină: *Îndatorirea brigadirilor brigăzilor de tractorişti şi a* ***combainerilor*** *P. Anghelina*, *R. Bagautdinova* ş. a.;

– ***brigadă*** – s. f. apare în DEX cu câteva semnificaţii: 1. Unitate militară superioară regimentului şi inferioară diviziei. 2. Formaţie (stabilă) de lucru, compusă din muncitori organizaţi adesea pe echipe şi pe schimburi sau pe faze de operaţie, în vederea îndeplinirii unei sarcini de producţie; lexemul ***brigadă*** apare astăzi doar ca termen militar, semnificaţia a doua fiind învechită sau atestată ocazional, ca termen specializat; exemple: ***Brigada*** *de tractoare a lui Feodor Korotenko*;

– ***zavod*** – s. m. („fabrică”, „uzină”) împrumut din rusă „завод”, care a păstrat categoria lexico-gramaticală pe care o avea în limba de origine; formă

învechită, care în prezent poate să apară în substandardul limbii române din Basarabia, mai ales, în mediul rural; exemple: *La **zavod** s'a discutat planul lucrărilor mari*; ***Zavodul** se restabileşte*;

– ***voczal*** – s. m. („gară") împrumut din rusă „вокзал"; termen rusesc învechit, care astăzi poate fi atestat doar cu sens ironic, mai ales în expresia: *Cemodan*, *voczal*, *Rusia*!, prin care este evocată perioada comunistă şi care este adresată celor care mai trăiesc astăzi cu nostalgia după trecutul glorios al comunismului; am consemnat prezenţa termenului respectiv în cotidianul „Moldova socialistă": *Când va fi zâdit **voczalul** din Chişinău?*;

– ***temp*** – s. m. („tempou") termen rusesc „темп"; astăzi, în româna din Basarabia, în vorbirea adolescenţilor, apare utilizat argotic, de exemplu: *Ţine **tempul**!*; în titlurile cotidianului „Moldova socialistă" am identificat următoarele ocurenţe: *Să grăbim **tempurile** sămănatului tuturor culturilor*; *Să nu scădem **tempurile** predărilor de pâne*;

– ***oloi*** – s. m. („ulei") regionalism; formă populară a cuvântului „ulei", înregistrat şi de Lazăr Şăineanu în 1939, în ediţia a opta a dicţionarului său (Şăineanu, 1939, p. 443) sub forma *oloiu*; astăzi se utilizează în registrul popular al limbii române; ocurenţe în „Moldova socialistă": *Zădirea unui zavod de **oloi** la Atachi*;

– ***remont*** – s. m. („reparaţie") rusism învechit „ремонт"; *La ce duce **remontul** necalitativ al tractoarelor*;

– ***prezident*** – s. m. („preşedinte"), termen împrumutat, însă nu putem afirma că e un rusism, deoarece am consemnat următorul context – *Preşedintele Sovetului Miniştrilor al Uniunii RSS I. V. Stalin şi **Prezidentul** Statelor Unite ale Americii d-l Trumen*, în care termenul ***prezident*** se referă la preşedintele Statelor Unite ale Americii, iar I. V. Stalin este preşedintele Sovietului Miniştrilor al Uniunii RSS; în cazul dat considerăm că forma ***prezident*** apare ca un fonetism al lexemului din engleză;

– ***norodnic*** – adj. „al oamenilor", „al poporului"; rusism adaptat morfologic prin adăugarea sufixului adjectival **-nic** la substantivul rus „народ" – „popor", desemnând apartenenţa; C. Popuşoi (2013a, p. 74) atestă varianta „atotnorodnic", considerând că este un calc morfematic; am atestat şi utilizarea lexemului ***norod*** care a stat la baza formării adjectivului ***norodnic*****,** dar şi a adjectivului ***totnorodnic***; astăzi cuvântul ***norodnic*** este un termen învechit şi regional, atestat doar în forma vorbită a limbii, iar ***norod*** poate fi întâlnit în registrul popular al limbii sau ca termen bisericesc, cu referire la o totalitate de credincioşi; exemple: *Despre planul de cinci ani al restabilirii şi dizvoltării gospodăriei **norodnice** a RSS Moldoveneşti pe anii 1946-1950*; *Dostoinic să întâlnim sărbătoarea **norodului** moldovenesc*; *Marea sărbătoare a **norodului** moldovenesc*; *Să întâlnim dostoinic sărbătoarea **totnorodnică***; *În familia frăţască a **noroadelor** sovetice*;

– ***tovarăş*** – s. m. utilizat în timpul regimului comunist ca termen (oficial) de adresare, indicând atitudinea politică a locutorului sau respectul acestuia faţă de ideologia sovietică; se atestă şi derivatul său ***tovărăşie***; astăzi sensul menţionat mai sus al termenului ***tovarăş*** a ieşit din uz sau a căpătat o altă conotaţie, de evocare a acelei epoci, fiind puternic marcat de uzul politic din perioada sovietică, devenind o marcă atribuită celor „nostalgici” după trecutul glorios şi fericit; în standardul românei este întâlnit cu sensuri noi: 1) Fiecare dintre persoanele legate prin activitatea sau viaţa dusă în comun, privite în raport una faţă de alta. 2) Persoană asociată cu alta într-o acţiune sau într-o activitate (NODEX); exemple: ***Tovarăşului*** *Stalin*; ***Tovarăşul*** *V. M. Molotov s'a înnapoet la Moscova*; *Lucrările* ***tovarăşului*** *I. V. Stalin editate în limba osetină*; *Să dizvoltăm şi să întărim cât mai mult* ***tovărăşiile*** *viticole – pepineriste*; *Mai mult ajutor* ***tovarăşilor***;

– ***totunional*** – adj. („a întregii Uniuni sovietice”) compus adjectival morfematic calchiat după rusescul „всенародный”, care, spre deosebire de cuvintele compuse tradiţionale, ce sunt „unităţi rezultate din îmbinarea şi sudarea definitivă a două sau mai multe cuvinte simple, care şi-au pierdut total individualitatea formală şi semantică” (Bahnaru, 2013, p. 258), însumează sensurile cuvintelor componente *tot* „care este cuprins în întregime” şi *unional* „care aparţine unei uniuni, care cuprinde o uniune”; a dispărut din uz odată cu schimbarea regimului politic; exemple: *Despre totalurile Întrecerii Socialiste* ***Totunionale*** *a rejiunilor*, *ţânuturilor*, *republicilor şi raioanelor pentru împlinirea planului lucrărilor agricole de primăvară în anul 1946*; *Parada* ***totunională*** *a fizculturnicilor la Moscova*;

– ***paradă*** – s. f. cuvânt german sau francez la origine, atestat în dicţionarele româneşti de până în 1940, care în perioada sovietică capătă conotaţii mult mai puternice, de glorie şi slăvire a conducerii socialiste, pentru a demonstra succesele obţinute în orice domeniu: ***Parada*** *Colhoznică*; astăzi lexemul a căpătat şi alte sensuri, circulând mai des ca termen militar;

– ***sroc*** – s. m. („termen”) cuvânt rusesc care continuă să apară în limbajul colocvial; în varianta literară a limbii, poate fi semnalat sub forma *soroc*, precum în expresia *A i se împlini* (*cuiva sau la ceva*) ***sorocul*** „a înceta să mai existe”; *Înnainte de* ***sroc***;

– ***iubileu*** – s. m. („jubileu”) rusism dispărut din standardul şi uzul actual al limbii; ***Iubileul*** *de 100 de ani al şcolii de viticultură şi vinărit din Chişinău*;

– ***fizculturnic*** – s. m. („gimnast”, „sportiv”) barbarism rus, adaptat morfologic prin sufixare; astăzi nu este atestat în uzul limbii române din Basarabia; *Parada totunională a* ***fizculturnicilor*** *la Moscova*;

– ***pioner*** – s. m. („pionier”) termen utilizat în perioada comunistă în limba română din Republica Moldova, dar şi din România, cu sensul de „membru al unei organizaţii de masă a elevilor între 7 şi 14 ani”, însă este înregistrat şi

de dicţionarele româneşti de până în 1944; în dicţionarul lui L. Şăineanu din 1939 este înregistrat în varianta *pionier* „lucrător întrebuinţat într'o armată spre a aplana drumuri, a săpa şanţuri etc." (Şăineanu, 1939, p. 482); astăzi lexemul este fecund pentru registrul literar al limbii, având o altă conotaţie – „deschizător de drumuri într- un domeniu de activitate umană" (NODEX); exemple din presa sovietică: *Lagărul judeţan pentru* ***pioneri***;

– ***comsomolist*** – s. m. „membru al Comsomolului"; termen al perioadei sovietice, care, spre deosebire de lexemul *pionier*, nu mai este prezent în limba română, decât cu funcţie evocativă; ***Comsomoliştii*** *au remontat şcoala*;

– ***colhoz*** – s. m. termen învechit, utilizat pentru a desemna o realitate a perioadei comuniste – „formă de cooperativă agricolă de producţie în fosta URSS", funcţionând concomitent cu derivatele sale: ***colhoznic, colhoznică***; astăzi este utilizat numai în contexte marcate stilistic în limbajul colocvial, ca în expresiile *a munci ca la colhoz* „a munci fără râvnă, necalitativ"; *a face colhoz* „a vorbi mai mulţi odată, a face zarvă" etc.; exemple: *Sarcina de neamânat a* ***colhozurilor***; *Vlagă pentru lanurile* ***colhoznice***; *Adresarea fruntaşilor vităritului* ***colhoznic*** *din raioanele depe malul stâng al Nistrului către toţi* ***colhoznicii***, ***colhoznicele***, *lucrării vităritului* ***colhoznic*** *din RSS Moldovenească*;

– ***slobozâre*** – s. f. („eliberare") termen format de la verbul din registrul popular al limbii române *a slobozi*, derivat al adjectivului *slobod*, în limbile slava veche şi rusă existând verbul *svoboditi* „a libera". Infinitivul lung *slobozire* este atestat şi până la perioada comunistă; după 1940, lexemul ***slobozâre*** desemna, mai ales, eliberarea poporului basarabean de sub jugul „burghezimei fascist-române"; pentru româna standard de astăzi este un termen învechit şi popular; exemple: *Dostoinic să întâlnim aniversarea a II-a a* ***slobozârii*** *Moldovei*;

– ***trudozî*** – s. f. („zi de muncă") calc morfematic din rusă „трудодень", care desemna o unitate de evaluare şi de măsură a cantităţii şi a calităţii muncii colectivelor din „colhoz" sau a fiecărui muncitor în parte în perioada Uniunii Sovietice în anii 1930-1966; astăzi a dispărut din uzul actual al limbii române; exemple: *Şepte kilograme pâne pe* ***trudozî***; *Împărţirea veniturilor colhoznice pe* ***trudozâle***;

– ***ţeh*** – s. m. rusism utilizat cu referire la un departament sau o secţie a unei uzini/fabrici; termen ieşit din uzul actual al limbii române; *Sporul* ***ţehului***;

– ***Parij*** – s. m. („Paris") calc fonetic din rusă „Париж"; formă ieşită din uzul actual al limbii române; *La Conferinţa de Pace dela* ***Parij***;

– ***deobşte*** – adj. („comun", „general") cuvânt format din prepoziţia *de* şi substantivul de origine slavă *obşte*, învechit şi popular, care a apărut până la perioada regimului comunist, referindu-se la o colectivitate de oameni sau fiind utilizat în varianta ***obşte*** – substantiv care desemna

o formă de cooperare economică pentru producerea de bunuri agricole; în dicţionarul lui L. Şăineanu din 1939 atestăm verbul ***a obşti*** „a divulga, a face cunoscut”, care împrumută trăsătura semantică a cuvântului-rădăcină ***obşte***, acţiunea fiind direcţionată spre o colectivitate; în standardul actual al limbii române atestăm funcţionarea locuţiunii adjectivale şi adverbiale ***de obşte*** – 1. loc. adj. care priveşte sau interesează pe toţi, care aparţine tuturor; comun, general, public. 2. loc. adv. a) împreună, fără excepţie, deopotrivă; b) în mod obişnuit, de obicei; c) pretutindeni, peste tot (DEX); *Să împlinim lejea despre învăţământul* ***deobşte***;

– ***economică –*** s. f. („economie”) calc morfematic din rusă „экономика” – *economie*; astăzi cuvântul ***economică*** nu este atestat de niciun dicţionar şi este dispărut din uzul actual al limbii române; *Lupta pentru* ***economică*** *îi lupta pentru peatiletcă*;

– ***Sovet*** – s. m. („soviet”) termen de origine slavă, care a trecut din limbajul administrativ din perioada regimului ţarist în cel sovietic, desemnând organul puterii de stat centrale şi locale din perioada URSS-ului; astăzi este ieşit din uz; *În* ***Sovetul*** *Miniştrilor al Uniunii RSS*;

– ***călcare*** – s. f. („încălcare”, „nerespectare”) formă arhaică, învechită a cuvântului *încălcare*, atestată în uzul limbii române de pe ambele maluri ale Prutului, până la regimul comunist; astăzi şi-a păstrat acest sens în uzul actual al limbii române, ca sens figurat, desemnând o neglijare sau o ignorare a unor dispoziţii legale etc.; *Despre faptele* ***călcării*** *Statutului artelului agricol în rejiunile Kuibâşev şi Iaroslavli şi despre pedepsirea persoanelor*, *vinovate de* ***călcările*** *estea*;

– ***artel*** – s. n. termen rusesc „артель”, care desemna o formă socialistă de organizare a lucrătorilor şi a meseriaşilor în asociaţii cooperatiste; este un termen ieşit din uzul actual; *Despre faptele călcării Statutului* ***artelului*** *agricol în rejiunile Kuibâşev şi Iaroslavli şi despre pedepsirea persoanelor*, *vinovate de călcările estea*;

– ***zablă*** – s. f. termen învechit sau regionalism al graiului moldovenesc, care desemna lucrările de pregătire a solului pentru cultivare – „arat de zăble”; astăzi se atestă în uzul limbii române, ca regionalism, dar şi în lucrările de specialitate, de exemplu, într-un articol al revistei *Studia Universitatis Moldaviae* din 2013, în unele Hotărâri de guvern din Republica Moldova (Hotărîre Nr. 550 din 15.05.2003 cu privire la aprobarea Programului lucrărilor statistice în anul 2003), dar şi în revista românească *Revista română* nr. 1 (87) din 2017, într-un articol al scriitorului basarabean Nicolae Leahu (2017, p. 35); *Judeţul Soroca rămâne în urmă cu aratul de* ***zăble***;

– ***svodcă*** – s. f. („bârfă”) rusism din *сводка*, lexem care este resemantizat în româna din 1946: dacă în rusă are sensul de 1. totalizare, rezumat şi 2. buletin, comunicat, situaţie centralizatoare, în „limba moldovenească” împrumută

sensul verbului *сводить* din rusă „a duce şi a aduce îndărăt”, desemnând flecăreala fără rost sau a declara ceva fără cunoştinţă de cauză, a pălăvrăgi; a bârfi; *Când cred* ***svodcelor***;

– ***osăbit*** – adj. („deosebit”, „diferit”) formă arhaică a cuvântului *deosebit* atestată şi înainte de perioada sovietică; în dicţionarul lui Lazăr Şăineanu este înregistrat verbul *a osebi* ca variantă lexicală a verbului *a deosebi*; lexemul este semnalat încă în lucrările din secolul al XVI-lea atât pe teritoriul basarabean, cât şi pe cel de dincolo de Prut, de exemplu, în biblia românească din 1688 [Biblia adecă dumnezeiasca scriptură: Vechiului şi Noului Testament tipărită întîia oară la 1688 în timpul lui Şerban Vodă Cantacuzino, Domnul Ţării Româneşti: retipărită după 300 de ani în facsimil şi transcriere cu aprobarea Sfîntului Sinod şi cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988, 1866 pagini] sau în letopiseţele cronicarilor Ion Neculce, Miron Costin etc.; *Părerea* ***osăbită*** *a membrului Tribunalului Militar Internaţional din partea Uniunii RSS tov. Nichitcenko cu privire la hotărârea Tribunalului*;

– ***voscresnic*** – s. m. termen rusesc „воскресник”, care se referea anume la perioada socialistă, când oamenii, în mod organizat, erau invitaţi „benevol” să muncească duminica în folosul întregii comunităţi; lexemul ieşit din uzul actual desemna munca „voluntară” a maselor organizate în colectiv în zilele de duminică, dar şi de sâmbătă („суботник” *subotnic*); *Comsomoliştii la* ***voscresnic***;

– ***sabotajnic*** – s. m. („sabotor”) astăzi este dispărut din uzul limbii române, fiind atestat doar cu funcţie evocativă în unele texte din mediul electronic; *La ce aduce purtarea liberală cu* ***sabotajnicii***; *În judeţul Bender nu se grăbesc*; *Acolo*, *unde* ***sabotajnicii*** *se sâmt în pace.*

În titlurile şi subtitlurile excerptate din cotidianul „Tineretul Moldovei” din 1946 semnalăm prezenţa aceluiaşi inventar de cuvinte învechite, arhaisme sau rusisme, cu numeroase ocurenţe, fapt ce atestă că paginile presei periodice a vremii tratau aceleaşi probleme „stringente” din societate, care vizau organizarea maselor şi ideologizarea acestora. Nu vom stărui asupra descrierii lexicografice a acelor lexeme care au fost atestate şi în ziarul „Moldova socialistă”, ci vom prezenta doar unele exemple: **Sovet** – *Ţăranii satului Hârtopul Mare au înnaintat candidaţi în deputaţi ai* ***Sovetului*** *Suprem al Uniunii RSS pe tovarăşul I. V. Stalin*, *tovarăşul V. M. Molotov şi tov. S. V. Ţaranov*; *În ajunul alejerilor în* ***sovetul*** *suprem al RSS Moldoveneşti*; **tovarăş** – *Muncitorii sovhozului Ţâganca înnaintează candidaturile* ***tovarăşilor*** *Stalin I. V.*, *Molotov V. M.*, *Kalinin M. şi* ***tov***. *Mordoveţ I. L.*; *Truditorii Moldovei îşi arată dragostea lor conducătorului forţelor înarmate ale ţării*, ***tovarăşului*** *Stalin*; **sovhoz –**

Sovhozul *îi gata pentru iarnă*; **comsomolist** – *Despre înveşnicirea amintirii* ***comsomolistului*** *Boris Glavan*; *Eroizmul de muncă al* ***comsomolului***; ***Comsomolişti*** *şi tineret! Să ducem lupta pentru pâne pănla deplina împlinire a planului de către fiecare gospodărie!*; **obşte –** *Puterea mare a* ***obştii*** *sovetice*, *întemeetă de Lenin şi Stalin*; **temp** – *Tineri agricultori*, *grăbiţi* ***tempurile*** *sămănatului!*; **peatiletcă** – ***Peatiletcile*** *staliniste şi industrializarea ţării noastre*; *Tinerele cadre ale* ***peatiletcii*** *staliniste*; *Fruntaşii* ***peatiletcii*** *staliniste*; **fizculturnic –** *Despre pregătirea către Zâua* ***Fizculturnicilor*** *din toată Uniunea dela 21 iulie 1946*; **Parij** – *La conferinţa de pace din* ***Parij***; **sabotajnic –** *Duc lupta împotriva* ***sabotajnicilor***.

Totuşi, am atestat şi unele lexeme care nu au fost semnalate pe paginile „Moldovei socialiste” din 1946 consultate de noi, precum:

– ***zvenie*** – rusism, „formaţie de lucru, compusă din tineri muncitori organizaţi în echipă, de obicei, comsomolişti, care munceau în colhoz, pentru a îndeplini o anumită sarcină de producţie”; lexemul ***zvenie*** nu este atestat în niciun dicţionar şi nici în mediul online; exemple: ***Zvenia*** *lui Aleksei Novac* („Moldova socialistă”, 28 martie 1946); *Steguleţul* ***zveniei*** („Scânteia Leninistă”, decembrie 1946);

– ***ocrug –*** s. m. („circumscripţie”) termen rusesc atestat încă în perioada ţaristă, care este preluat în limbajul administrativ sovietic; actualmente este ieşit din uzul limbii române; *Comisia de alejeri de* ***ocrug*** *a înregistrat candidat în deputaţi ai Sovetului Uniunii pe Iosif Vissarionovici Stalin*; *Scrisoarea dischisă către comisiile de alejeri de* ***ocrug***;

– ***calificaţie*** – s. f. („calificare”) cuvânt rusesc şi învechit; în uzul actual al limbii române poate fi semnalat în limbajul colocvial; *Învăţătorii îşi ridică* ***calificaţia***;

– ***activ*** – s. m. („totalitatea bunurilor aparţinând unei persoane fizice sau juridice”) cuvânt învechit, care desemna totalitatea persoanelor implicate intens în domeniul vieţii politice şi sociale; astăzi acest sens este dispărut din uzul limbii române. *Acolo unde lipseşte* ***activul***;

– ***propagandare*** – s. f. („propagare”) calc morfematic din rusă „пропагандирование”; cuvântul nu are atestări în dicţionarele româneşti, fiind ieşit din uzul actual; *Să îmbunătăţim* ***propagandarea*** *planului de cinci ani*;

– ***spartachiadă*** – s. f. termen împrumutat din rusă, cu sensul de „competiţie sportivă desfăşurată în mai multe etape, organizată periodic”; astăzi este un cuvânt învechit, dar care se mai atestă în spaţiul mediatic din Republica Moldova şi din România, în titlurile unor ştiri cu tematică sportivă; ***Spartachiada*** *republicană a şcolarilor*;

– ***pud*** – s. n. cuvânt rusesc învechit; în perioada regimului comunist reprezenta o unitate de măsură a greutăţii; nu este atestat în uzul actual al limbii; *2000* ***puduri*** *de pâne peste plan*;

– ***oboz*** **–** s. m. în perioada regimului comunist, *oboz* semnifica un lanţ de căruţe care transportau produsele cerealiere la punctele de predare instituite de administraţia comunistă; termenul *oboz* nu este atestat în dicţionarele româneşti, fiind un arhaism dispărut din uzul actual al limbii române. ***Obozul*** *roşu*;

– ***uciot*** **–** s. m. („evidenţă") este un cuvânt rusesc, care a aparţinut graiului moldovenesc în perioada sovietică; uzul actual al limbii literare române de pe teritoriul basarabean nu atestă termenul respectiv. *Mai multă rânduială în* ***uciot***;

– ***hidroelectrostanţia*** – s. f. („centrală hidroelectrică") cuvânt rusesc adaptat morfologic; nu sunt atestări în uzul actual al limbii; ***Hidroelectrostanţia*** *din Volhov are 20 ani.*

În „Moldova socialistă" din 1965, numărul cuvintelor învechite, precum şi al rusismelor este în continuare destul de mare, însă unii dintre termenii atestaţi în „Moldova socialistă" din 1946 dispar, iar altele au o frecvenţă mult mai redusă. În continuare, vom excerpta câteva contexte în care semnalăm ocurenţele acestora, fără a insista asupra analizei lexico-semantice a termenilor analizaţi anterior: **prezident** – *Bine aţi venit*, ***prezident*** *Aiiub Han!*; **colhoz** – ***Colhozul*** „*Nistru*" *în urcuş*; **ucaz** – s. m. („ordin", „decret") cuvânt învechit şi popular împrumutat din rusă, care astăzi este atestat în mai multe dicţionare româneşti şi cu sensul figurat de „hotărâre care nu admite nici o contrazicere" – ***Ucazul*** *Prezidiumului sovetului suprem al Uniunii RSS. Cu privire la impozitul pe veniturile colhozurilor*; **sovet** – *La* ***sovetul*** *miniştrilor al Uniunii RSS*; *Prieten al câmpului*; **misia** – s. f. („misiune") rusism care astăzi este dispărut din uz – ***Misia*** *eliberatoare a forţelor armate sovetice*; **obştime** – *Declaraţia conferinţei unionale a* ***obştimii*** *sovetice pentru pace*, *independenţă naţională şi dezarmare*; **agresie** – s. f. („agresiune") cuvânt împrumutat din rusă, care a ieşit din uzul actual – *Împotriva* ***agresiei*** *imperialiste*, *în sprijinul independenţei naţionale a popoarelor*, *pentru întărirea păcii jenerale şi pentru dezarmare*; **complecs** – s. m. („în ansamblu") termen utilizat mai ales în locuţiunea adverbială ***în complecs***; calc morfematic şi semantic din rusă „в комплексе", care a dispărut din uzul actual al limbii române – *În două faze*, *în grup şi* ***în complecs***; *Toate muncile agricole –* ***în complecs***: *rezultate bune şi învăţăminte folositoare*; **norodnic, norod** – *Controlul* ***norodnic*** *la seceriş*; ***Norodul*** *veghează*, *norodul controlează*; *Aurul negru şi albastru în folosul* ***norodului***; **centner** – s. m. este un cuvânt de origine germană, care circula în perioada regimului comunist pentru a desemna

o unitate de măsură a greutăţii; este un termen învechit, care a dispărut din româna literară basarabeană; *Repede şi bine să strângem spicoasele! 42* ***centnere*** *la hectar*; **tovarăş** – *Cuvântarea* ***tovarăşului*** *L. I. Brejnev.*

Afluxul de cuvinte derivate sau împrumutate din limba rusă ilustrează perfect procesul de moldovenizare demarat de puterea sovietică, rezultat direct al contextului politico-istoric din perioada de după 1944. Însă analizând inventarul de termeni arhaici sau al celor împrumutaţi din rusă, depistaţi în cotidianul din 1965, observăm că acesta este mult mai redus decât cel din 1946, fapt ce denotă că „limba moldovenească" cunoştea totuşi o evoluţie, o dezvoltare, chiar dacă insignifiantă, o încercare subtilă de „a se debarasa" de unele unităţi lexicale inutile, inventate de organele de partid şi de „creierul" rusificator. În acest context, drept probă a celor susţinute mai sus, prezentăm scrierea corectă a unor unităţi lexicale atestate în „Moldova socialistă" din 1965, care în 1946 apăreau ca termeni ruseşti, inadaptaţi morfologic şi fonetic: **destoinic** – *Să oglindim* ***destoinic*** *măreţia faptelor constructorilor comunizmului*, în 1946 termenul ***destoinic*** apărea în varianta ***dostoinic***; **jubileu** – *Fabrica îşi sărbătoreşte* ***jubileul***, în 1946 se utiliza cuvântul rusesc ***iubileu.*** Totodată, autorii articolelor din ziarele anilor 1965 apelează la unele cuvinte neologice pentru acea perioadă: **rentabil –** *E* ***rentabil****? Da*!; **asolament –** *Sămânţa şi* ***asolamentul****. Câteva sujestii*; **şoc –** *Secerişul – front de* ***şoc****!*; **transfigurare –** ***Transfigurare***; **miting** – ***Mitingul*** *soveto-vietnamez*; ***Mitingul*** *prieteniei soveto-române*; ***Miting*** *al prieteniei soveto-jermane*; **anatomopatolog** – *S'a încheiat congresul* ***anatomopatolojilor***; **eşalon** – ***Eşaloane*** *tiraspolene*.

Bineînţeles, inventarul de cuvinte neologice, precum şi frecvenţa acestora, sunt neînsemnate, totuşi, faptul că în articolele presei periodice „se strecoară" unele neologisme sau sunt publicate unele poezii de Grigore Vieru ori unele texte semnate de către Vladimir Beşleagă demonstrează că cenzura socialistă mai slăbise, pregătind premisele pentru o trezire a conştiinţei naţionale a poporului basarabean.

În „Moldova socialistă" din 1976 tot mai mult îşi fac loc neologismele, autorii articolelor renunţând la arhaisme şi la unele rusisme învechite. E firesc să mai atestăm unii termeni care redau realităţile din acea perioadă, precum: ***comsomol***, ***sovet***, ***sovhoz***, ***colhoz***, ***tovarăş*** etc., însă o incidenţă mai mare o au termenii neologici ai limbii române literare: **principialitate** – ***Principialitate*** *şi spirit obiectiv*; „peatiletca" este substituită în toate ocurenţele cu **cincinal** – ***Cincinalului*** *– energia braţelor. Rodul cutezanţei!*; *Cadenţa* ***cincinalului***; **modelór** – *Sântem* ***modelorii*** *scânteii măreţe*; **multinaţional** – *Din comoara artistică* ***multinaţională***; **mobilizator –** *Misiunea* ***mobilizatoare*** *a gazetelor* etc.

În baza argumentelor prezentate mai sus, observăm că sub aspectul diferenţierii temporale, vocabularul presei periodice a anilor 1946-1976 include o serie de lexeme arhaice, de istorisme, astăzi – regionalisme sau cuvinte total ori parţial ieşite din uzul limbii odată cu schimbarea regimului politic şi cu depăşirea contextelor politico-istorice, unii termeni trecând în fondul pasiv, alţii conservându-se în limbajul colocvial sau neîngrijit al limbii. Analiza lexico-semantică a titlurilor şi a subtitlurilor din presa sovietică ne-a permis să identificăm atât arhaisme lexicale, cât şi arhaisme semantice sau cuvinte ruseşti, care în uzul actual al limbii au fost substituite corespunzător cu echivalentele româneşti. În acest context, relevante ni s-au părut constatările lingvistei Carolina Popuşoi, care precizează că în condiţii lingvistice fireşti calcul semantic şi împrumutul lexical sunt mijloace de îmbogăţire a unei limbi, însă nu în cazul când „imitarea semantică a unui model străin sau preluarea *ad litteram* a unui lexem dintr-o altă limbă duce la denaturarea sistemului limbii materne" (Popuşoi, 2013b), or, în Republica Moldova, chiar şi astăzi, atribuirea de sensuri noi cuvintelor existente, conform modelelor limbii ruse, în pofida faptului că limba română are deja un echivalent pentru desemnarea realităţii respective, este un procedeu pe larg răspândit şi deloc favorabil.

Raţiunile împrumutului şi ale calcurilor morfologice structurale parţiale sau totale din perioada regimului comunist sunt, în fapt, de natură politică, urmărind „incluziunea norodului" basarabean în uniunea sovietică frăţească. Unităţile lexicale precum: *soviet*, *colhoz*, *pionier*, *ocrug*, *comsomol* etc., termeni ce se refereau la realităţi cu specific istorico-politic, la administraţia de stat sau la cea economică a uniunii sovietice, au căpătat funcţii evocative, devenind nişte indici diacronici sau diatopici, care ne permit să identificăm un text sau un context semantic aparţinând limbii române din perioada regimului socialist sau graiului moldovenesc de pe teritoriul RepubliciiMoldova. Evident, unităţile lexicale livreşti sau savante, dar şi cuvintele neologice aproape lipsesc în presa periodică din 1946, iar în cotidienele din 1965-1976 sunt atestate cu o frecvenţă extrem de redusă. În baza analizei lexico-semantice a titlurilor din 1976 constatăm că frecvenţa cuvintelor ruseşti, de asemenea, e mai mică, autorii articolelor preferând termenii româneşti.

În concluzie, trasând o paralelă cu limba română de astăzi de pe teritoriul basarabean, sub aspect lexical, am observat că termenii împrumutaţi sau derivaţi din rusă, utilizaţi în perioada regimului comunist, au devenit, cu unele excepţii, cuvinte fără atestări în dicţionare şi în uzul actual al limbii. S-au conservat unele lexeme de etimologie rusă, atestarea cărora a fost înregistrată şi în perioada ţaristă,precum: *brigadă*, *oloi*, *norod*, *tovarăş*, *pionier*, *slobozâre*, *obşte*, *călcare*, *osăbit* ş. a., termeni care, de altfel, sunt atestaţi şi de dicţionarele româneşti, ca variante regionale sau populare. Această constatare ne impulsionează să susţinem că, de fapt, cauza degradării sau stagnării limbii

române din Basarabia, a populării şi a poluării acesteia cu barbarisme ruseşti, cu dublete lexicale inutile (ne referim aici la varianta vorbită a limbii) nu poate fi atribuită doar celor 100 de ani de ocupaţie ţaristă sau celor 45 de ani de sovietism, ci, mai degrabă, considerării limbii ruse ca limbă de prestigiu, fapt care a determinat recurgerea la limbajul argotic şi la jargonisme menite să „crească" prestigiul „limbii moldoveneşti".

Într-adevăr, româna din Basarabia conţine în uzul actual cuvinte populare sau învechite, precum şi construcţii gramaticale populare, care în România nu au o frecvenţă atât de mare, însă toate se referă la forma vorbită a limbii, standardul excluzând aceşti termeni sau construcţii. Dincolo de aceste aspecte ale limbii române vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, limba literară este aceeaşi cu standardul din România, cu o coincidenţă totală a gramaticii, care constituie unul dintre criteriile esenţiale de stabilire a autonomiei unei limbi, precum şi a vocabularului fundamental.

Referinţe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile (red. resp.). *Lexicologia practică a limbii române*. Chişinău: Profesional Service, 2013, 490 p.
2. BEREJAN, Silviu. *Itinerar sociolingvistic*. Chişinău: Elan Poligraf, 2007, 240 p.
3. Popuşoi, 2013a = POPUŞOI, Carolina. *Limba română actuală din Basarabia, particularităţi morfosintactice şi lexico-semantice*. Bucureşti: Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, Colecţia Aula Magna, 2013, 252 p.
4. Popuşoi, 2013b = POPUŞOI, Carolina. *Calcuri semantice sau împrumuturi lexicale în limba română din Basarabia?*, 2013 [online]. Disponibil: http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A465/pdf [citat 20.09.2019].
5. ŞĂINEANU, Lazăr. *Dicţionar universal al limbii române*. Ed. a VIII-a. Craiova: Editura „Scrisul românesc", 1939, 920 p.

Surse:

1. LEAHU, Nicolae. O voce lirică feminină. În: *Revista română*. Iaşi, 2017, nr. 1 (87), p. 38.
2. *Moldova socialistă*, 1946.
3. *Tineretul Moldovei*, 1946.
4. *Scânteia leninistă*, 1946.
5. *Moldova socialistă*, 1965.
6. *Moldova socialistă*, 1976.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea ştiinţifică a patrimoniului lingvistic naţional în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu".